

SURİYE'DE SAVAŞIN ETNİK BOYUTU

Emre Yıldırım

Referans için: Yıldırım, Emre. "Suriye'de Savaşın Etnik Boyutu". İNSAMER Analiz. 15.07.2021.

 Analiz

Suriye toplumunda yatay düzeyde etnik ve dinî farklılıklara, dikey düzeyde ise sosyoekonomik farklılıklara dayalı bir bölünmüşlük söz konusudur. Suriye'nin karmaşık etnik ve dinî özellikleri, tek bir ülkenin sınırları içinde farklı aidiyetlerden beslenen karmaşık bir toplumsal yapı ortaya çıkartmıştır. Ülkede gerek dinî gerekse etnik anlamda azınlık olanlar ise, genellikle kendi çevrelerinde ve kasabalarında, toplumun geri kalanından neredeyse bağımsız bir hayat sürmüştür.

Teorik anlamda ve anayasal olarak Suriye'de

tüm dinî ve etnik gruplar aslında tam bir eşit yurttaş statüsüne sahiptir. Bununla birlikte uygulama hep bunun tersi olmuştur.

Suriye nüfusunun %80'e yakını Sünni Müslüman, %10'u Alevi, %5'i Hristiyan, %3'ü Dürzi'dir. Hristiyanlar içinde Süryaniler ve Ortodoks Ermeniler önemli yer tutmaktadır; çok az sayıda da Katolik ve Protestan vardır. Sünnilerin yarıdan biraz fazlası (%60) dört büyük şehirde (Şam, Halep, Humus, Hama) yaşamaktadır. Bunlar genellikle orta ve orta alt sınıf grubunda, eğitilmiş ve esnaf kesimi oluşturmaktadır.

Savaş Öncesi Demografik ve Dinî Görünüm

A. Dinî Yapı

Sünniler

Suriye’de Osmanlı döneminden kalma tarihî bir miras olarak, 1960’ların ortasına kadar Sünni Arap çoğunluk büyük kentlerin hâkim rengi olmuş ve ülkedeki siyasi ve sosyal yaşamı belirlemiştir. Ülke nüfusunun %80’i Sünni inanca mensup insanlardan oluşmaktadır. Toprak zenginliği, emlak sahipliği ve endüstriyel üretime dayalı varlıkları, Sünni ulemanın manevi desteği ile birleşince Suriye toplumunda azınlık grupları ile Sünni Araplar arasında belirgin bir fark ortaya çıkmıştır. Sünnilerin büyük bölümü Arap olmakla birlikte Türkler, Kürtler, Çerkezler ve az sayıdaki Filistinli mülteci de ülkenin Sünni kesimini oluşturmuştur. Süveyda ve Lazkiye dışındaki tüm bölgeler, Sünni nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerdir. Suriye’de Sünnilerin neredeyse tamamına yakını Şafi mezhebine mensuptur.

Aleviler

Ülke nüfusunun yaklaşık %10-12’lik bölümünü oluşturan Alevilerin %75 kadarı Lazkiye kenti merkezi ve kırsal bölgelerinde yaşamaktadır. Kalan dörtte birlik bölüm ise özellikle Şam’da yerleşiktir. Lazkiye’de

son yıllara kadar dağlık kesimlerde yaşayan Aleviler ile ova ve sahil kesimlerinde ikamet eden Aleviler arasında aşirete bağlılık anlamında ciddi farklar gözlenirken, bu iki topluluk arasında sosyoekonomik anlamda 1970’lere kadar büyük bir fark yoktur. Ancak bu tarihten itibaren şehirlere yerleşen kesimin ekonomik durumu hızla iyileşirken aşiret sadakatinin zayıfladığı gözlenmiştir.

1963 yılındaki Baas darbesi sonrasında bir yandan sosyalist politikalar diğer yandan Alevileri kayıran politikalar bu kesimin sosyoekonomik durumunu iyileştirmekle kalmamış, siyasi anlamda da güçlenmesini sağlamıştır. Göçler nedeniyle 1990’lardan itibaren Lazkiye, Tartus ve Baniyas gibi kent merkezleri Alevi yoğun hâle gelmiştir. Bunun yanı sıra başkent Şam’ın bazı semtleriyle Hama ve Humus’un kırsal bölgelerinde Alevilerin yoğun olduğu yerleşim merkezleri ortaya çıkmıştır.

Dürziler

Ülke nüfusunun %3’ü Dürzi inancına mensuptur. Dürziler ülkenin güneyindeki Cebel Dürüz (Cebel Arab) bölgesindeki 120 köyde yaşamaktadır. Ülkedeki Dürzi nüfusun neredeyse %90’ı güney sınırındaki Dera’ya bağlı Suveyda şehrinde yerleşiktir. Büyük bölümü kırsal bölge insanı olduğu için geçimlerini tarımla sağlayan Dürziler arasında sosyoekonomik anlamda büyük bir fark yoktur.

Güçlü aşiret bağlarıyla birbirlerine bağlı olan Dürziler, yaşadıkları coğrafyada homojen bir çoğunluk oluşturdukları için sağlam bir toplumsal bütünlük göstermektedirler. Aslında Suveyda bölgesindeki Dürzilerin büyük bölümü Osmanlı döneminde (özellikle XVII-XIX yüzyıllarda) bizzat farklı bölgelerden göç etmiş atalarının devamı olan Dürzilerdir; yani buradakilerin büyük bölümünün ataları birkaç yüzyıl öncesinde Lübnan, Filistin ve Halep'ten gelmiştir.

Hristiyanlar

Suriye nüfusunun yaklaşık %8'ini oluşturan Hristiyanların tamamına yakını Şam ve Halep'te yaşamaktadır. Bağımsız Suriye'nin oluşum sürecinde binlercesi başka ülkelere göç eden Suriye Hristiyanlarından ülkede kalmış olanlar da son savaşla birlikte ciddi bir yer değişikliği yaşamıştır.

Büyük bölümü Doğu Kilisesi'ne bağlıdır; Ortodoksların ağırlıkta olduğu Suriye Hristiyanları içinde Nasturi, Katolik ve Protestan da bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında Ermeni Ortodoksları sayısal olarak ikinci en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Ermeniler hariç diğer tüm Hristiyanlar Arap asıllıdır. Bu nedenle Arap milliyetçiliği bu gruplar arasında kolayca taban bulabilmiştir.

Suriye'deki Hristiyan topluluk içinde hatırı sayılır bir yere sahip olan Ermenilerin

önemli bir bölümü 1925 yılından itibaren Türkiye'den göç edenlerin torunlarıdır. Ermenilerin %75 gibi büyük çoğunluğu Halep şehir merkezinde, kalanlar ise başkent Şam'da Ermeni Mahallesi (Hay'el-Ermen) denilen bölgede yaşamaktadır; çok küçük bir bölümü de kuzeydoğudaki Cezire bölgesinde bulunmaktadır. Ermeni nüfusun tamamına yakını tüccar, küçük sanayici ve profesyonel meslek sahibi kimseler oldukları için ekonomik durumları oldukça güçlüdür. Arap toplumu içinde asimile olmadıkları gibi, kendi dillerini de muhafaza etmişlerdir. Araplaştırma baskıları nedeniyle 1960'larda bir bölümü göç etse de büyük bölümü Suriye'de kalmaya devam etmiştir.

Hristiyan topluluk içinde sayıları 20.000'den fazla olan Süryanilerin büyük bölümü Cezire bölgesinde, Tal Temir denilen kasaba ve Habur Nehri'nin yukarı kesimlerindeki 20 civarında köyde yaşamaktadır. Büyük bölümü tarımla geçinen Süryanilerin sosyoekonomik durumları zayıftır.

Yahudiler

Sayıları oldukça az olan Yahudiler, başkent Şam, Halep ve Cezire bölgesinde yaşamaktadır. Halep'te bulunan Bab el-Faraj Mahallesi'ndeki Yahudilerin ekonomik durumları oldukça iyidir. Başkent Şam'dakiler ise Yahudi Mahallesi (Hay'el-Yahud) denilen bölgede yerleşiktir. Genellikle küçük esnaf

olan bu topluluk, kendini siyonizmden uzak tutsa da Arap toplumu ile aralarında büyük bir güvensizlik bulunmaktadır.

B. Etnik Yapı

Suriye'nin etnik anlamda %80'den fazlası Arap asıllıdır; geri kalanlar ise %9 Kürt, %3 Türkmen, daha düşük oranlarda Ermeni, Süryani vb. gruplardır.

Araplar, gerek şehir merkezleri gerekse kırsal bölgelerdeki köyler olsun Suriye'nin her yanında yaşamaktadır. Ülkede Arap nüfusun bulunmadığı yer neredeyse yoktur. Arap olmayan etnik gruplar ise belirli bölgelerde veya belirli mahallelerde yoğunlaşmıştır.

Araplar

Araplar ülkenin her yanına dağılmış vaziyettedir. Bir Arap ülkesi olarak Suriye milleti bilinci ise çok zayıftır. Bu nedenle toplumun daha alt katmanlara bölünmesi kolay olmaktadır. Arap çoğunluğun sadakat ve aidiyeti genellikle yerel alt dinî ve etnik kimlikleredir. Geçmiş hükümetlerin yürüttüğü tüm Araplaştırma çalışmalarına rağmen diğer etnik grupların Araplaşması mümkün olmamıştır. Suriye'deki Arapların büyük bölümü Müslüman'dır. Ülkede Arapça konuştuğu hâlde Arap olmayan kesimler arasında Dürziler ve Ermeniler de vardır.

Kürtler

Özellikle Cezire denilen kuzeydoğu kesimlerde yaşayan Kürtler, Suriye nüfusunun %9'unu (1,2 milyon) oluşturmaktadır. Suriye Kürtlerinin büyük bölümü, 1924 ile 1938 yılları arasında Türkiye'den kaçarak bu ülkeye sığınmış olanlardır. Suriye Kürtleri 1963'ten sonra iktidara gelen Baas Partisi'nin milliyetçi ve sosyalist baskılarına kadar ciddi bir sorun yaşamamıştır; ancak bu dönemde 120.000 Kürt, vatandaşlıktan çıkarılmıştır. PKK faktörü nedeniyle 1980'li yıllardan itibaren Suriye Kürtlerinin Türkiye'dekilerle etkileşimi arttığından, çatışma süreçlerine de dâhil olmuşlardır. Kürtlerin büyük bölümü kırsal bölgelerde ve köylerde yaşamaktadır. Kamışlı kentindekiler dışında Kürt nüfusun büyük bölümü geçimini tarımla sağlamaktadır. Kürtlerin üçte biri Halep'in kuzeyinde Toros Dağları'nın çevresinde, özellikle Afrin'de dağılmış vaziyetteki köylerde yaşamaktadır. Diğer üçte birlik kesim ise Cezire bölgesindedir, küçük bir grup da Cerablus'ta yaşamaktadır. Başkent Şam'da bulunan Kürt mahallesinde yaşayanların oranı %10 civarındadır. Kürtlerin büyük bölümü Sünni Müslüman'dır. Aralarında çok az sayıda Alevi ve Hristiyan da vardır. Kürtçe konuşan az sayıdaki (12.000) Suriye Yezidisi de Halep'in batısındaki

Samandağı'nda yoğun olmak üzere, Halep'in kuzeyi ile Cezire bölgesinde yaşamaktadır.

Türkler

Türkmenler tarihsel olarak Suriye'nin kuzey ve batı bölgelerine yoğun şekilde yerleştikleri için bugün de söz konusu coğrafi alanda âdeta serpiştirilmiş vaziyette yaşamaktadır. Buna göre en yoğun oldukları ve Türkçenin en çok konuşulduğu bölge Halep'tir. Savaş öncesi dönemde Halep, şehir merkezi ve kırsalı sosyolojik olarak farklı olduğu için bu bölgedeki Türkmenleri de iki büyük parça olarak düşünmek gerekir. Şehir merkezindekiler genellikle Hüllük Mahallesi'nde yaşarken, kırsal bölgelerdekiler Kilis ve Gaziantep illerinin hemen karşısına denk gelen yaklaşık 110 km'lik bir şeritteki köylere dağılmış vaziyettedir. Halep kırsalında yaklaşık 142 Türkmen köyü bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak 100'e yakın köy ise Türk-Kürt ya da Türk-Arap şeklinde karışıktır. Sayı olarak ikinci bölge Hama-Humus-Tartus hattıdır. Bu alanda 80'e yakın Türkmen yerleşim yeri vardır. Türkmenlerin en yoğun bulunduğu yerlerden biri de Bayır-Bucak bölgesidir. Burası Hatay'ın Yayladağı ilçesine sınır olup 50 km derinliğinde, yaklaşık 72 Türkmen yerleşim yerini ihtiva etmektedir. Rakka bölgesinde de 20 civarında Türkmen yerleşimi

bulunmaktadır. Buralar Arap-Türk karışık olduğu için tam anlamıyla Türkmen köyü denilemeyen bölgelerdir. İsrail işgali altındaki Golan'da da 25'e yakın köyde Türkmen ya da Araplaşmış Türkmen yaşamaktadır. Ayrıca başkent Şam'da, Cebel Kasiyun bölgesinde, sadece Türklerin ikamet ettiği bir Türk mahallesi (Hayyü'l-Etrak) bulunmaktadır.

Çerkezler

Sayıları 100.000'i aşan Çerkezlerin yarısı Havran bölgesinde ve başkent Şam'da yaşamaktadır. Kuneytara şehri en yoğun oldukları yerdir. Kırsal kesimde yaşayanlar geçimlerini çoğunlukla çiftçilikle sağlarken, şehirdekiler ise devlet görevlerinde veya profesyonel mesleklerde çalışmaktadır. Son yıllara kadar kendi dillerini korumayı başarmışlardır. Fransız mandası döneminde işgalcilerle ilişkileri nedeniyle genel olarak Arap toplumu içinde olumsuz bir imajları vardır.

Savaş Sonrası Demografi ve Değişim

Savaş öncesi nüfusu 23 milyon civarında olan Suriye'de bugün önemli bir nüfus kaybı söz konusudur. Birleşmiş Milletler verilerine göre kayıtlı resmî Suriyeli mülteci sayısı 5,3 milyondur. Ülke içinde yerinden edilenlerin

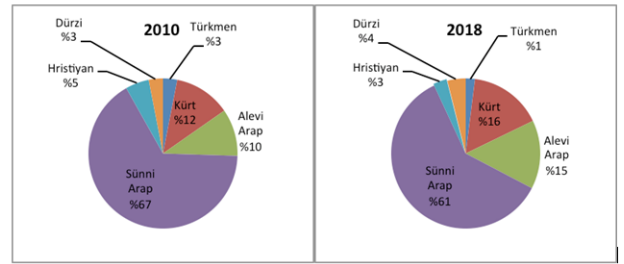
de bir o kadar olduğu hesaplandığında, neredeyse 11 milyona yakın insan yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır.

Etnik ve dinî anlamda gerek ülke içinde yer değiştirmeler gerekse ülke dışına kaçışlar basit biçimde savaşın bir sonucu olmaktan ziyade, savaşan tarafların bilinçli bir taktiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani başta rejim güçleri ve müttefikleri olmak üzere, Suriye'deki savaşa taraf olan güçler, rakiplerini ve onların sivil desteğini yok etmek üzere gelişigüzel bombardıman ve katliamlarla demografik yer değiştirmeleri âdeta bir taktik olarak kullanmaktadır. Bunun temel amacı, bir yandan kendisine düşmanlık potansiyeli taşıyan istenmeyen grupları yok ederken diğer yandan da kendi etnik ya da dinî grubu için homojen yaşam alanları oluşturmak veya var olanları genişletmektir. Kıyı bölgelerdeki Sünni kasabalarının ya da Şam'daki Alevi ağırlıklı yerleşim yerlerinin 2011'den itibaren yerle bir edilmesiyle başlayan süreç, Kürt silahlı unsurların DAEŞ'ten aldıkları bölgelerdeki Arapları 2016 yılından itibaren yerlerinden etmesiyle zirve noktasına ulaşmıştır. Daha önce de DAEŞ, ele geçirdiği tüm bölgelerdeki etnik ya da dinî grupları benzer şekilde ya öldürmüştü ya da göçe zorlamıştır.

Savaş öncesi ülkenin demografik yapısı,

tarîhî ve coğrafi arka plana uygun olarak Sünni Arap çoğunluktadır. Bu durum savaş sonrasında büyük oranda korunmuş olsa da Sünnilerin yaşadığı bölgelerdeki yoğunluklarda önemli değişiklikler olmuştur.

Sünnilerin ülke içindeki oranı neredeyse %6'lık bir düşüş gösterirken ülke sınırları içinde kalan nüfusta Alevilerin sayısı oransal olarak artmıştır (bk. Grafik 1).

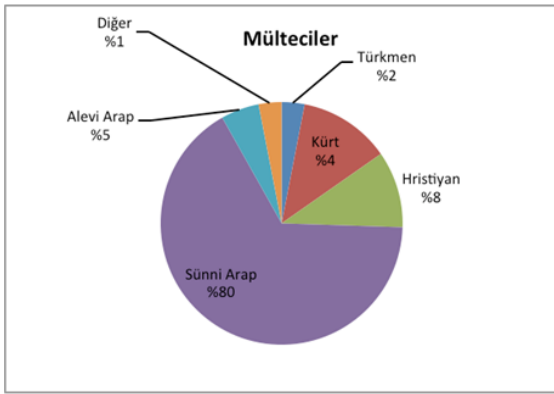

Grafik 1

Kimi bölgelerde ise demografik ve sekteryan kimlik korunmakla birlikte, etkinlik kaybı söz konusu olmuştur. Örneğin Sünni Arapların en yoğun olduğu Halep ve Hama kentleri savaş sürecinde yaşanan göçler nedeniyle hem nüfuslarının önemli bölümünü kaybetmiş hem de bu nüfusu oluşturan Sünni niteliğinde zayıflama yaşanmıştır. Yer değiştirmelerin büyük bir bölümü daha güvenli görülen bölgelere olsa da bu güvenli bölge seçiminde etnik ve dinî aidiyet önemli rol oynamaktadır. Örneğin Sünnilerin kayda değer bir bölümü rejim kontrolündeki bölgelere gitmektense yurt dışına çıkmayı

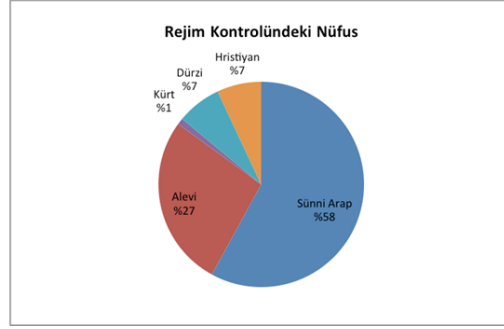
ya da Sünni muhaliflerin kontrolündeki bölgelerde kalmayı tercih etmektedir.

Ülke demografisi ve mezhebî yapısında yaşanan bu dönüşümü, gerek yurt dışına çıkmış mültecilerin gerekse ülke içinde yer değiştirmiş iç göçmenlerin kimlikleri üzerinden doğrulamak da mümkündür. Savaş boyunca Suriye'yi veya yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalan sivillerin %80'inini Sünni Araplar oluşturmuştur (bk. Grafik 2).

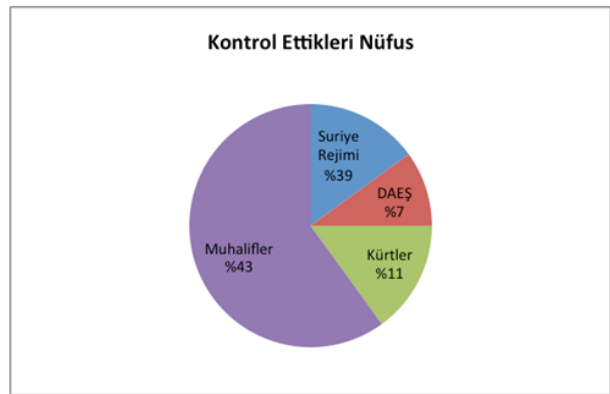
Grafik 2

Rejimin kontrolündeki özellikle büyük şehirlerde ve bölgelerde yaklaşık 10 milyon insan yaşamaktadır. Bunların etnik ve sekteryan yapısına bakıldığında savaşın çirkin ayrımcı yüzü daha iyi anlaşılmaktadır. Buna göre rejimin kontrolündeki nüfusun büyük bölümünü (%58) hâlen Sünni Araplar oluştursa da Alevilerin oranı dikkat çekici biçimde artmıştır (bk. Grafik 3).

Grafik 3

Savaşın diğer grupların elinde bulunan bölgelerdeki oranlar da tarafların ellerinde tuttıkları nüfusun niteliğini göstermektedir. Buna göre muhalifler genellikle Sünni Arapların olduğu bölgelerdedir. Bunun istisnası olarak rejim kontrolündeki büyük kentlerdeki Arap nüfus görülse de bunun düşük bir rakam olduğu anlaşılmaktadır. Kürt silahlı grupların kontrolündeki bölgelerde Arapların göçe zorlanması sürerken, DAES'in kontrolündeki bölgelerde sadece Sünni Araplar kalmıştır (bk. Grafik 4).

Grafik 4

Birçok mülteci savaş bittiğinde yaşadığı topraklara geri dönmek istese de sahada oluşan gerçeklik bunun çok kolay olmayacağını göstermektedir. Zira ellerinde

tuttukları coğrafi alanları hızla etnik ve dinî bir temizliğe tabi tutan taraflar, eski sahiplerinin buralara yeniden gelmesine kolaylıkla razı olmayacak görünmektedirler.

Son Notlar

1. Coleman South, Syria Culture Shock, Marshal Cavendish Publish, Malaysia 2011, s. 65.
2. Thomas Collelo, Syria a Country Study, US Federal Research Division, 2002, s. 66.
3. Daniel Pipes, Greater Syria the History of an Ambition, Oxford University Press, 1990, s. 159-161.
4. Nicolas Van Dam, Suriye’de İktidar Mücadelesi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 26.
5. Collelo, s. 70.
6. Dam, s. 31.
7. Collelo, s. 71.
8. age., s. 50.
9. age., s. 51.
10. Ahmet Emin Dağ, Halep Türkmenleri, İstanbul: ORDAF Yayınları, 2015, s. 115.
11. “Anadolu’dan Önce Suriye’ye Geldiler”, Hürriyet Gazetesi, 07.12.2015.
12. Collelo, s. 55.
13. <http://syrianrefugees.eu> (08.09.2017).
14. Hosam Al-Jablawi, “Increasing Tactics of Forced Displacement in Syria,” The Atlantic Council, Washington, D.C.: 6 October, 2016: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/increasing-tactics-of-forced-displacement-in-syria> (10.09.2017).
15. Fabrice Balanche, “Ethnic Cleansing Threatens Syria’s Unity”, Washington, D.C.: Washington Institute for Near East Policy (3 December, 2015), <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/ethnic-cleansing-threatens-syrias-unity> (09.09.2017).

